

bibliotheek van Lambertus Sijlman (1782) met '233 titels van boeken, meestal van juridische aard' (279, noot 28).

De Groningse weeskamer lijkt nu geen geheimen meer te hebben. Toch intrigeren mij twee zaken. In het *Corpus der Groninger rechten* is opgenomen op pagina 24 de *Ordonnantie op het bestellen van voorstanderen ... in de gerichten van Selwert en Sappemeer, van beide Oldambten, van Wedde, Westerwoldinge-landt, Bellingwolde en Bleiham, met derselver respectieve annexen* van 15 februari 1678. Kennelijk hebben de Groningse weesheren in dat jaar, en wellicht naar aanleiding van deze ordonnantie, gedacht en gepraat over een provinciale weeskamer (24). In noot 178 (226) wordt gezegd dat de vaak slechte verhouding tussen stad en Ommelanden dit plan in de kiem smoorde. Hoewel de ordonnantie van 1678 zo voor het oog weinig verwantschap vertoont met de stadse ordonnanties van 1613 en 1724 zou de schijn kunnen bedriegen. Zo schrijft artikel 5 voor hoe de inventaris moet worden opgezet; een regeling die in artikel 12 van de ordonnantie van 1724 wordt teruggevonden en die op een uniforme praktijk in de stad en daarbuiten zou kunnen wijzen. En heeft de herdruk van de ordonnantie van 1678 in 1723 de stad geprikkeld tot de herziening van 1724? Wellicht is die vergelijking nog iets voor een aanvullende studie. De opmerkingen op de pagina's 114 en 119 vragen om meer. Mijn tweede vraag betreft het landelijk weeskamernetwerk, waarover al even werd gesproken. Ouders, voogden en kinderen verhuisden, ook naar Holland. Is er correspondentie met andere weeskamers in den lande? Was er — gezien de rechtsverscheidenheid — een interstedelijk of interregionaal voogdijrecht? Nu viel die rechtsverscheidenheid in de praktijk nogal mee. Er waren wel honderden verschillende weeskeuren en ordonnanties, maar er waren onderlinge verwantschappen, er waren als het ware familie-netwerken ook op het gebied van de wetgeving. Iedere weeskamer had zijn eigen ordonnantie, maar iedere wetgever maakt gebruik van hetgeen anderen al voor hem hebben gedaan. Dat gebeurt nu en gebeurde vroeger. Hoe ver hebben de Groningse bestuurders van 1613 buiten de muren gekeken? Hebben zij geweten dat die van Bolsward al in 1598 besloten hadden een weeskamer op te richten? Nauwkeurige analyse van de wezen-wetgeving zal wellicht eens antwoord geven op de vraag tot welke tak van de Zeeuws-Hollandse familie Groningen behoorde, of zal wellicht moeten worden vastgesteld dat Groningen een buitenbeentje was?

J. Th. de Smidt

P. R. Sellin, *So doth, so is religion. John Donne and diplomatic contexts in the reformed Netherlands, 1619-1620* (Columbia: University of Missouri Press, 1988, xi + 295 blz., \$35.00, ISBN 0 8262 0666 2).

John Donne was een boeiend mens. Velen danken die kwalificatie aan hun onvoorzichtige, maar karakteristieke ontboezemingen. Hier echter betreft het een zoetgevooisde prediker, die als poëet uitblonk in diepzinnige woordkunst en omfloerste lyriek. Na een vliegende start in het militaire bedrijf en een geheim huwelijk dat zijn burgercarrière scheen te fnuiken, eindigde Donne zijn leven ondanks de nood der tijden in 1631 als deken van Sint Paul's Cathedral in Londen. De Amerikaanse anglist Sellin is een boeiend auteur. Speelse gedachten, vruchtbare gissingen en vondsten, gebaseerd op archiefmateriaal, borrelen in hem op. Ze gaan samen met grote aandacht voor de historische omstandigheden.

De ontmoeting tussen deze hoofdfiguur en juist deze auteur heeft beslist geleden onder de

défauts des qualités van beide personen. Sellin klaagt terecht dat het moeilijk is om achter Donnes werkelijke standpunten te komen. Daarom stort hij zich onder het motto *So doth, so is religion* op diens activiteiten. Daarbij let hij niet alleen op de grote lijnen, maar bouwt hij tevens op allerlei al of niet bewezen details. Dat laatste lijkt me een zwakte. Het ligt immers voor de hand dat Donne eerder consistent is geweest in zijn algehele houding dan in al zijn afzonderlijke daden. De kracht van dit boek ligt dan ook in de behandeling van structurele vraagstukken, niet in de soms al te dwingende betoogtrant.

Reeds eerder had Sellin geschreven over het calvinistische karakter van Donnes theologie en over de achtergronden van diens reis in 1619 naar Duitsland als predikant in het gevolg van ambassadeur James Hey, lord Doncaster. Ditmaal concentreert hij zich op het deel van deze missie dat zich in Nederland afspeelde, daarbij steunend op een brede kennis van de Republiek. In het eerste hoofdstuk maakt Sellin voor Donne aanspraak op een officiële diplomatieke positie binnen de ambassade. Maar een ambassadepredikant die zo nu en dan de werkzaamheden van een afwezige secretaris op zich nam, was en bleef een diplomaat *in spe* met beperkte toekomstmogelijkheden. Dit doet geen afbreuk aan het feit dat Donne bij alle belangrijke gebeurtenissen aanwezig was, veel gesprekken kon voeren en gelegenheid kreeg om zich te profileren. Vervolgens beschrijft Sellin de route die Doncaster op weg van Duitsland naar Den Haag volgde, met zijn ontvangst in de plaatsen die hij aandeed. Ofschoon de auteur hieruit allerlei conclusies trekt, lijken de gebeurtenissen mij op zich niet ongebruikelijk of althans uit de omstandigheden verklaarbaar. Ook hier is de algemene constatering dat Donne schitterende mogelijkheden had om contacten voor later te leggen veel wezenlijker dan speculaties over de personages die hij werkelijk zou hebben ontmoet.

In de hoofdstukken vier en vijf geeft Sellin een goed inzicht in de ingewikkelde politieke problemen van het moment rond de koning van Bohemen en de Palts. De gekroonde weifelaar Jacobus I stelde zowel zijn eigen gezant als de Staten-Generaal voor bijna onmogelijke opgaven bij het tot een goed einde brengen van de ambassade. Veronderstellingen over bijvoorbeeld de officiële ontvangst van Doncaster, over de familierelatie van Donne met de Engelse ambassadeur in Den Haag, Sir Dudley Carleton, en over zijn auteurschap van de rede die Doncaster tijdens zijn audiëntie hield, voegen hieraan niets wezenlijks toe. Donne heeft in Den Haag geleerd wat eieren lopen is. Uit de gebroken schalen en het struif kunnen we minder afleiden.

Het vijfde hoofdstuk over de vraag of Donne in Den Haag heeft gepreekt, zo ja waar, en van welke strekking zijn betoog was, kon mij het minst overtuigen. Wel is het in het licht van recente discussies over het calvinistische gehalte van de Anglicaanse kerk in de vroege zeventiende eeuw, die overigens bij Sellin wat te weinig aan bod komen, waarschijnlijk dat Donne inderdaad veel meer begrip voor Nederlandse protestantse denkbeelden had dan men tot voorkort aannam. De dichter wordt door Sellin omschreven als een 'Calvinist episcopalian' dan wel een 'Calvinian'. Dat paste ook bij de doelstellingen van de ambassade. In de laatste hoofdstukken over de afloop van het gezantschap en de terugkeer naar Engeland stelt Sellin terecht dat een ambassadepredikant die 'the tenets of Reformed orthodoxy' combineerde met 'willingness to conform to the Church of England in outward things' voor deze gelegenheid uitstekend voldeed. Ook de verklaring dat Donne juist vanwege deze sympathieën samen met zijn meester Doncaster in ongenade viel bij de wispelturige koning, snijdt hout.

Al met al moet dit boek, dat in de hoofdlijnen verfrissend is, met een kritisch oog worden gebruikt. Zo bouwt Sellin rond een verkeerde lezing van een resolutie van de Staten-Generaal, namelijk dat men het antwoord op de propositie van Doncaster zou voorleggen aan 'Zijn Excellentie en de G[reffier]' een heel verhaal. In feite gaat het om Zijne Excellentie en Zijne Genade, dat wil zeggen de stadhouders Maurits en Willem Lodewijk. De griffier kón in dit

verband ook niet voorkomen. Er zijn meer van dergelijke op zich onbeduidende, maar wegens de brede uitwerking hinderlijke misverstanden. Niettemin biedt Sellin in de tekst en in de uitgebreide noten een schat aan informatie, ook voor de Nederlandse historicus. De structurele spanning maakt het boek zowel boeiend als vermoeiend voor de lezer.

J. Roelevink

L. van Bunge, *Johannes Bredenburg (1643-1691). Een Rotterdamse collegiant in de ban van Spinoza* (Dissertatie Rotterdam 1990; Rotterdam: Erasmus Universiteit, Faculteit der wijsbegeerte, 1990, 303 blz., f20,-).

In dit proefschrift van een filosoof wordt de allervroegste receptie van Spinoza's werk in het Rotterdamse collegiantenmilieu bestudeerd. De figuur van de wijnkoopman Johannes Bredenburg verpersoonlijkt eigenlijk de reactie van de vrijzinnige groep in Holland die ontvankelijk was voor de nieuwe opvattingen van Descartes en met belangstelling kennis nam van Spinoza's verwerking daarvan maar uiteindelijk terugschrok voor de gevolgen van diens filosofie voor de christelijke godsdienst. Zo heeft Bredenburg in zijn pamfletten en geschriften, waarvan de belangrijkste slechts door toedoen van zijn tegenstanders werden gepubliceerd om hem schade te berokkenen, langzaam in de jaren zeventig en tachtig de consequentie getrokken van zijn eigen aanvankelijke adhesie aan Spinoza's rationalisme en kwam hij in een persoonlijke crisis terecht. In een briefwisseling met de remonstrantse hoogleraar Van Limborch keerde hij tenslotte weer terug tot een niet rationalistische geloofsovertuiging en verwierp hij zijn eerdere opvattingen. Dit geschiedde gedurende de jaren van de zogenaamde Bredenburgse twisten, want al ging het bij deze tegenstellingen maar om kleine groepjes remonstranten, collegianten of schrijvende individuen de hoeveelheid schriftelijke *output* was indrukwekkend en de felheid waarmee sommigen zich uitten niet minder. Het lijkt erop dat Bredenburg niet alleen overeigen zieleheil bezorgd was maar ook beducht was voor de maatschappelijke uitwerking die de reputatie van atheïst te zijn tot gevolg kon hebben. Hij was geen Jarig Jelles die inderdaad aan zijn eigen standpunt gevolgtrekkingen verbond en kernpunten van de christelijke geloofsleer overboord zette.

Van Bunge heeft het niet makkelijk gehad met zijn onderwerp. Want in tegenstelling tot het Amsterdamse is er over het Rotterdamse collegiantencollege relatief weinig bekend en ook Bredenburgs leven kan niet goed worden gedocumenteerd. Daar komt bij naar Rosalie Colie het zo kernachtig in haar *Light and enlightenment* uitdrukte 'the Spinozan battle in Holland is incredibly complex and, on the whole, dishearteningly weak philosophically' en dat wordt door Van Bunge beaamd waar hij Bredenburgs argumentatie vergelijkt met die van zijn medebestrijders van het spinozisme. Eén keer komt hij zelfs tot de uitspraak dat diens alternatief voor Spinoza's redenering 'beslist een mislukking was' (121). Omdat er zo weinig materiaal over is heeft de auteur wijselijk voor een historiserende benadering gekozen, waarin de ontwikkeling in het denken van zijn hoofdpersoon wordt ingebed. Eerst geeft hij een uitvoerige uiteenzetting over de twisten in de Rotterdamse remonstrantse gemeente en de verhouding tot de collegianten. De principiële kwestie van verdraagzaamheid ten opzichte van hen die geen institutionele kerk wensten noch een verbod op het vrije profeteren was in de jaren vijftig een persoonlijke strijd geworden met beschuldigingen van socinianismeoveren weer. In 1671 publiceerde Bredenburg zijn eerste pamflet over deze zaak waarin de mogelijkheid van de vrije menselijke wil dientengevolge een grote rol speelde. Waar een ultieme rechter volgens hem in geloofszaken